

Załącznik do uchwały
Nr VIII/64/2015
Rady Powiatu Drawskiego
z dnia 19 czerwca 2015 r.

**POWIATOWY PROGRAM
PRZECIWDZIAŁANIA PRZEMOCY W RODZINIE
ORAZ OCHRONY OFIAR PRZEMOCY W RODZINIE
W POWIECIE DRAWSKIM
NA LATA 2015-2020**

„Przemoc nie jest oznaką siły, lecz słabości”

ks. Jerzy Popiełuszko

Drawsko Pomorskie 2015

Spis treści

Wstęp.....	3
I. Podstawa prawna programu.....	5
II. Zadania służb w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie	
III. Charakterystyka zjawiska przemocy	
.....	18
IV. Diagnoza zjawiska przemocy w powiecie drawskim.....	21
V. Cele Programu.....	33

Załącznik nr 1:

Informacja o działalności Punktu Interwencji Kryzysowej.....37

Załącznik nr 2: Wykaz instytucji działających w obszarze przeciwdziałania przemocy w rodzinie w powiecie drawskim38

Załącznik nr 2: Wykaz przewodniczących gminnych zespołów interdyscyplinarnych w powiecie drawskim (dane z 2015r.)..... 39

Załącznik nr 3: Program działań korekcyjno – edukacyjnych dla osób stosujących przemoc w rodzinie.....40

Wstęp

Od lat zjawisko przemocy było istotnym problemem społecznym dotykającym ludzi bez względu na status społeczny, poziom wykształcenia czy sytuację materialną. Jest to niezwykle trudny temat, ponieważ dotyka on najważniejszej komórki życia społecznego, czyli rodziny. Wychodząc naprzeciw tym problemom, instytucje zajmujące się szeroko pojętą pomocą społeczną, w tym przeciwdziałaniu występowania zjawiska przemocy w rodzinie, powinny zwrócić szczególną uwagę na edukację oraz profilaktykę w obszarze tego zjawiska. Rodzina jest najważniejszym środowiskiem w życiu człowieka kształtującym osobowość, system wartości i styl życia. Ważną rolę w prawidłowo funkcjonującej rodzinie odgrywiają wzajemne relacje pomiędzy rodzicami, oparte na miłości i zrozumieniu. Dom rodzinny powinien być przestrzenią bezpieczną, gdzie człowiek odczuwa akceptację, zrozumienie, gdzie nabieramy sił i chętnie tam wracamy. .

Przemoc ze strony najbliższej osoby jest doświadczeniem traumatycznym, okaleczającym psychikę. Przemoc w rodzinie to zjawisko społeczne, które niszczy ludzi. Jest to problem, którego nie wolno lekceważyć, gdyż wpływa destrukcyjnie nie tylko na człowieka będącego ofiarą przemocy, ale na wszystkich członków rodziny. Ofiara przemocy ma zaburzone poczucie bezpieczeństwa, często nie jest w stanie we właściwy sposób realizować się w życiu osobistym i społecznym. Przemoc wpływa również na zdrowie psychiczne, równowagę emocjonalną, może być przyczyną wielu schorzeń somatycznych, a nawet zagrażać życiu.

Przemoc jest przestępstwem, czyli bezprawnym i zawinionym czynem człowieka, który podlega karze obowiązującej w czasie jego popełnienia.

Realizując obowiązek wynikający z art. 6 ust. 3 pkt 1 ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie, Ośrodek Wspierania Dziecka i Rodziny w Drawsku Pomorskim opracował „Powiatowy Program Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie oraz Ochrony Ofiar Przemocy w Rodzinie na lata 2015-2020”. Program ma służyć wytyczeniu kierunków działania dla wszystkich podmiotów szczebla powiatowego zaangażowanych w realizację założeń pomocy osobom uwikłanym w zjawisko przemocy lub nim zagrożonym. Zaplanowane działania mają na celu poprawę sytuacji rodzin doznających przemocy, a także ochronę osób i rodzin zagrożonym tymże zjawiskiem.

Szczególną rolę na poziomie powiatu przypisuje się opracowaniu i realizacji programów służących działaniom profilaktycznym mającym na celu udzielanie specjalistycznej pomocy, zwłaszcza w zakresie promowania i wdrożenia prawidłowych metod wychowawczych w stosunku do dzieci w rodzinach zagrożonych przemocą. Słusznie więc ustawodawca uznał rozwój profilaktyki jako skutecznej formy pomocy w sytuacjach, gdy w rodzinie nie występuje jeszcze zjawisko przemocy.

Dokument ten powstał w oparciu o literaturę przedmiotu podejmowanego problemu.

Uchwalenie niniejszego dokumentu pozwoli również na pozyskiwanie środków zewnętrznych na realizację zadań nimi objętych.

I. PODSTAWA PRAWNA PROGRAMU

Podstawowym dokumentem regulującym zadania w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie jest:

- Ustawa z dnia 29 lipca 2005 roku o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie ((Dz. U. z 2005r. Nr 180, poz. 1493 z późn. zmianami) oraz wynikający z niej:
- Krajowy Program Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie na lata 2014-2020 (przyjęty Uchwałą Nr 76 Rady Ministrów z dnia 29 kwietnia 2014r.)

Przedmiotowy program powiązany jest z następującymi aktami prawnymi:

- Ustawa z dnia 12 marca 2004r. o pomocy społecznej (Dz. U. z 2015 r. poz. 163 j.t.),
- Ustawa z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie powiatowym (Dz. U. z 2013 r. poz. 595 z późn. zm.)
- Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. Kodeks rodzinny i opiekuńczy (Dz. U. z 2012 r. poz.788 z późn. zm.);
- Ustawa z dnia 26 października 1982 r. o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi (Dz. U. z 2012 r. poz. 1356 z późn. zm.);
- Ustawa z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich (Dz. U. z 2014 r. poz.382)
- Ustawa z dnia 5 czerwca 1998r. o ochronie zdrowia psychicznego (Dz. U. z 2011r. Nr 231 poz. 1375 z późn. zm.)
- Ustawa z dnia 6 kwietnia 1990 r. o Policji (Dz. U. z 2011 r. Nr 287, poz. 1687 z późn. zm.);
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (Dz. U. Nr 88, poz. 553, z późn. zm.);
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997r. Kodeks postępowania karnego (Dz. U. Nr 89 poz. 555 z późn. zm.);
- Ustawa z dnia 28 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu narkomanii (Dz. U. z 2012 r. poz. 124).

Program wpisuje się w założenia:

1. Powiatowej Strategii Rozwiązywania Problemów Społecznych na lata 2014-2022
2. Strategii Rozwoju Powiatu Drawskiego na lata 2015 - 2025
3. Powiatowego Programu Pomocy Dziecku i Rodzinie na lata 2008 - 2015

Zadania własne powiatu

Do zadań własnych powiatu należy w szczególności:

- 1) opracowanie i realizacja powiatowego programu przeciwdziałania przemocy w rodzinie oraz ochrony ofiar przemocy w rodzinie;

- 2) opracowanie i realizacja programów służących działaniom profilaktycznym mającym na celu udzielenie specjalistycznej pomocy, zwłaszcza w zakresie promowania i wdrożenia prawidłowych metod wychowawczych w stosunku do dzieci w rodzinach zagrożonych przemocą w rodzinie;
- 3) zapewnienie osobom dotkniętym przemocą w rodzinie miejsc w ośrodkach wsparcia;
- 4) zapewnienie osobom dotkniętym przemocą w rodzinie miejsc w ośrodkach interwencji kryzysowej.
- 5) prowadzenie specjalistycznego poradnictwa

Warto wspomnieć, że zgodnie z art. 3 ust. 1 ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie osobie dotkniętej przemocą w rodzinie udziela się bezpłatnej pomocy, w szczególności w formie:

- 1) poradnictwa medycznego, psychologicznego, prawnego, socjalnego, zawodowego i rodzinnego;
- 2) interwencji kryzysowej i wsparcia;
- 3) ochrony przed dalszym krzywdzeniem, przez uniemożliwienie osobom stosującym przemoc korzystania ze wspólnie zajmowanego z innymi członkami rodziny mieszkania oraz zakazanie kontaktowania się i zbliżanie do osoby pokrzywdzonej;
- 4) zapewnienie osobie dotkniętej przemocą w rodzinie bezpiecznego schronienia w specjalistycznym ośrodku wsparcia dla ofiar przemocy w rodzinie;
- 5) badania lekarskiego w celu ustalenia przyczyn i rodzaju uszkodzeń ciała związanych z użyciem przemocy w rodzinie oraz wydania zaświadczenia lekarskiego w tym przedmiocie;
- 6) zapewnienie osobie dotkniętej przemocą w rodzinie, która nie ma tytułu prawnego do zajmowanego wspólnie ze sprawcą przemocy lokalu, pomocy w uzyskaniu mieszkania.

II. ZADANIA SŁUŻB W ZAKRESIE PRZECIWDZIAŁANIA PRZEMOCY W RODZINIE.

Gmina

Do zadań gminy należy w szczególności tworzenie gminnego systemu przeciwdziałania przemocy w rodzinie, w tym:

- opracowanie i realizacja gminnego programu przeciwdziałania przemocy w rodzinie i ochrony ofiar,
- prowadzenie poradnictwa i interwencji w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie w szczególności poprzez działania edukacyjne służące wzmocnieniu opiekuńczych i wychowawczych kompetencji rodziców w rodzinach zagrożonych przemocą w rodzinie,
- zapewnienie osobom dotkniętym przemocą w rodzinie miejsc w ośrodkach wsparcia,
- tworzenie zespołów interdyscyplinarnych

Pomoc społeczna

Celem działań pomocy społecznej jest umożliwienie osobom i rodzinom przezwyciężenia trudnych sytuacji życiowych, których same nie są w stanie pokonać, a także zapobieganie powstawaniu tych sytuacji. Pomoc społeczna jest udzielana między innymi w przypadku przemocy w rodzinie. Bezpośrednią pomocą rodzinom i osobom potrzebującym zajmują się pracownicy socjalni zgodnie z ustaloną rejonizacją.

W ramach swoich kompetencji i zadań pracownik socjalny:

- diagnozuje sytuację i potrzeby osoby, co do której istnieje podejrzenie, że jest dotknięta przemocą w rodzinie,
- udziela kompleksowych informacji o możliwościach uzyskania pomocy, w szczególności psychologicznej, prawnej, socjalnej i pedagogicznej, oraz wsparcia, w tym o instytucjach i podmiotach świadczących specjalistyczną pomoc na rzecz osób dotkniętych przemocą w rodzinie, formach pomocy dzieciom doznającym przemocy w rodzinie oraz o instytucjach i podmiotach świadczących tę pomoc, możliwościach podjęcia dalszych działań mających na celu poprawę sytuacji osoby, co do której istnieje podejrzenie, że jest dotknięta przemocą w rodzinie,
- organizuje niezwłocznie dostęp do pomocy medycznej, jeżeli wymaga tego stan zdrowia osoby, co do której istnieje podejrzenie, że jest dotknięta przemocą w rodzinie,
- zapewnia osobie, co do której istnieje podejrzenie, że jest dotknięta przemocą w rodzinie, w zależności od potrzeb, schronienie w całodobowej placówce świadczącej pomoc, w tym w szczególności w specjalistycznym ośrodku wsparcia dla ofiar przemocy w rodzinie,
- może prowadzić rozmowy z osobami, wobec których istnieje podejrzenie, że stosują przemoc w rodzinie, na temat konsekwencji stosowania przemocy w rodzinie oraz informuje te osoby o możliwościach podjęcia leczenia lub terapii i udziale w programach korekcyjno – edukacyjnych dla osób stosujących przemoc w rodzinie,
- wszczyna procedurę „Niebieskiej Karty” zgodnie z rozporządzeniem Rady Ministrów z dnia 13.09.2011 r. w sprawie procedury „Niebieskiej Karty” oraz wzorów formularzy „Niebieska Karta”

Pracownicy socjalni, przedstawiciele pomocy społecznej są członkami zespołu interdyscyplinarnego lub grup roboczych współpracujących z zespołem interdyscyplinarnym. W razie bezpośredniego zagrożenia życia lub zdrowia dziecka w związku z przemocą w rodzinie pracownik socjalny wykonujący obowiązki służbowe wspólnie z funkcjonariuszem Policji, a także lekarzem lub ratownikiem medycznym, lub pielęgniarką ma prawo podjąć decyzję o odebraniu dziecka z rodziny i umieszczeniu go u innej nie zamieszkującej wspólnie osoby najbliższej, w rodzinie zastępczej lub w całodobowej

placówce opiekuńczo – wychowawczej. Pracownik socjalny ma obowiązek niezwłocznego powiadomienia sądu opiekuńczego o tym fakcie, nie później jednak niż w ciągu 24 godzin.

Służba zdrowia

Głównym zadaniem służby zdrowia jest ochrona zdrowia pacjenta. Zjawisko przemocy domowej zalicza się do zakresu sytuacji objętych świadczeniami zdrowotnymi, ponieważ bardzo często temu towarzyszą mu poważne uszkodzenia zdrowia somatycznego i zdrowia psychicznego. Pomoc ofiarom przemocy domowej powinna oprócz udzielenia pierwszej pomocy obejmować następujące zadania:

- umiejętność przeprowadzenia spokojnej rozmowy umożliwiającej rozpoznanie form przemocy i częstotliwości jej występowania,
- poinformowanie osoby, co do których istnieje podejrzenie, że jest dotknięta przemocą w rodzinie o istniejących możliwościach skorzystania z pomocy,
- wystawienie na prośbę poszkodowanych bezpłatnego zaświadczenia lekarskiego o ustaleniu przyczyn i rodzaju uszkodzeń ciała powstałych wskutek użycia siły psychicznej,
- poinformowanie o miejscach i warunkach wystawienia obdukcji,
- powiadomienie organów ścigania w przypadku podejrzenia popełnienia przestępstwa stwierdzonego podczas badania lekarskiego (podejrzenia wykorzystywania seksualnego, ciężkie obrażenia ciała)

Przedstawiciel ochrony zdrowia uczestniczy w spotkaniach zespołu interdyscyplinarnego lub grup roboczych współpracujących z zespołem interdyscyplinarnym, jak również zobowiązany jest do wszczęcia procedury „Niebieskiej Karty” oraz wzorów formularzy „Niebieska Karta”. W razie bezpośredniego zagrożenia życia lub zdrowia dziecka w związku z przemocą w rodzinie pracownik socjalny wykonujący obowiązki służbowe wspólnie z funkcjonariuszem Policji, a także lekarzem lub ratownikiem medycznym, lub pielęgniarką ma prawo podjąć decyzję o odebraniu dziecka z rodziny i umieszczeniu go u innej nie zamieszkującej wspólnie osoby najbliższej, w rodzinie zastępczej lub w całodobowej placówce opiekuńczo – wychowawczej.

Policja

Do podstawowych zadań Policji należy między innymi ochrona życia i zdrowia ludzi. Działania chroniące ofiary przemocy domowej podejmowane przez funkcjonariusza policji zgodnie z obowiązującym prawem to:

- udzielanie osobie, co do której istnieje podejrzenie, że jest dotknięta przemocą w rodzinie, niezbędnej pomocy, w tym udzielenia pierwszej pomocy,
- organizuje niezwłoczny dostęp do pomocy medycznej, jeżeli wymaga tego stan zdrowia osoby, co do której istnieje podejrzenie, że jest dotknięta przemocą w rodzinie,
- podejmuje, w razie potrzeby, inne niezbędne czynności zapewniające ochronę życia, zdrowia i mienia osób, co do których istnieje podejrzenie, że są dotknięte przemocą w rodzinie, włącznie z zastosowaniem w stosunku do osoby, wobec której istnieje podejrzenie, że stosuje przemoc w rodzinie, środków przymusu bezpośredniego i zatrzymania,
- przeprowadza z osobą, wobec której istnieje podejrzenie, że stosuje przemoc w rodzinie, rozmowę, w szczególności o odpowiedzialności karnej za znęcanie się fizyczne lub psychiczne nad osobą najbliższą lub inną osobą pozostającą w stałym lub przemijającym stosunku zależności od osoby, wobec której istnieje podejrzenie, że stosuje przemoc w rodzinie, albo nad małoletnim lub osobą nieporadną ze względu na jej stan psychiczny lub fizyczny, oraz wzywa osobę, wobec której istnieje podejrzenie, że stosuje przemoc w rodzinie, do zachowania zgodnego z prawem i zasadami współżycia społecznego.
- przeprowadza na miejscu zdarzenia, w przypadkach nie cierpiących zwłoki, czynności procesowe w niezbędnym zakresie, w granicach koniecznych dla zabezpieczenia śladów i dowodów przestępstwa,
- podejmuje działania mające na celu zapobieganie zagrożeniom mogącym występować w rodzinie, w szczególności składa systematyczne wizyty sprawdzające stan bezpieczeństwa osoby, co do której istnieje podejrzenie, że jest dotknięta przemocą w rodzinie, w zależności od potrzeb określonych przez zespół interdyscyplinarny lub grupę roboczą,
- wszczyna procedurę „Niebieskiej Karty” zgodnie z rozporządzeniem Rady Ministrów z dnia 13.09.2011 r. oraz wzorów formularzy „Niebieska Karta”.

Funkcjonariusz policji uczestniczy w spotkaniach zespołu interdyscyplinarnego lub grup roboczych współpracujących z zespołem interdyscyplinarnym. W razie bezpośredniego zagrożenia życia lub zdrowia dziecka w związku z przemocą w rodzinie pracownik socjalny wykonujący obowiązki służbowe wspólnie z funkcjonariuszem Policji, a także lekarzem lub ratownikiem medycznym, lub pielęgniarką ma prawo podjąć decyzję o odebraniu dziecka z rodziny i umieszczeniu go u innej nie zamieszkującej wspólnie osoby najbliższej, w rodzinie zastępczej lub w całodobowej placówce opiekuńczo – wychowawczej

Oświata

Ustawa o systemie oświaty zobowiązuje szkoły do wspomagania wychowawczej roli rodziny oraz zapewnienia opieki uczniom pozostającym w trudnej sytuacji życiowej. Rola szkoły w systemie ochrony dziecka jest znacząca. Nauczyciele mają możliwość regularnego obserwowania funkcjonowania dziecka oraz zmian w jego zachowaniu. Pedagog i psycholog szkolny ma możliwość zdiagnozowania sytuacji szkolnej i rodzinnej dziecka. W przypadku uzyskania informacji, że uczeń, który nie ukończył 18 roku życia jest ofiarą przemocy lub przestępstwa powinien podjąć następujące kroki:

- przeprowadza rozmowę z osobą doznającą przemocy, w warunkach gwarantujących jej bezpieczeństwo, swobodę wypowiedzi i poszanowania godności,
- diagnozuje sytuację i potrzeby osoby, co do której istnieje podejrzenie, że jest dotknięta przemocą w rodzinie,
- udziela kompleksowych informacji o możliwościach udzielenia pomocy, w szczególności psychologicznej, prawnej, socjalnej i pedagogicznej, oraz wsparcia, w tym o instytucjach i podmiotach świadczących specjalistyczną pomoc na rzecz osób dotkniętych przemocą w rodzinie, możliwościach podjęcia dalszych działań mających na celu poprawę sytuacji osoby, co do której istnieje podejrzenie, że jest dotknięta przemocą w rodzinie,
- organizuje niezwłoczny dostęp do pomocy medycznej, jeżeli wymaga tego stan zdrowia osoby, co do której istnieje podejrzenie, że jest dotknięta przemocą w rodzinie,
- udziela kompleksowych informacji rodzicowi, opiekunowi prawnemu, faktycznemu lub osobie najbliższej o możliwościach pomocy psychologicznej, prawnej, socjalnej, i pedagogicznej oraz wsparcia rodzinie, w tym o formach pomocy dzieciom

świadczonych przez instytucje i podmioty w zakresie specjalistycznej pomocy na rzecz osób dotkniętych przemocą w rodzinie,

- wszczyna procedurę „Niebieskiej Karty” zgodnie z rozporządzeniem Rady Ministrów z dnia 13.09.2011 r. w sprawie procedury „Niebieskiej Karty” oraz wzorów formularzy „Niebieska Karta”

Gminna Komisja Rozwiązywania Problemów Alkoholowych

W sytuacji gdy aktom przemocy towarzyszy spożywanie alkoholu GKRPA podejmuje następujące działania:

- diagnozuje sytuację i potrzeby osoby, co do której istnieje podejrzenie, że jest dotknięta przemocą w rodzinie,
- udziela kompleksowych informacji o możliwościach uzyskania pomocy, w szczególności psychologicznej, prawnej, socjalnej i pedagogicznej, oraz wsparcia, w tym o instytucjach i podmiotach świadczących tę pomoc, możliwościach podjęcia dalszych działań mających na celu poprawę sytuacji osoby, co do której istnieje podejrzenie, że jest dotknięta przemocą w rodzinie,
- organizuje niezwłocznie dostęp do pomocy medycznej, jeżeli wymaga tego stan zdrowia osoby, co do której istnieje podejrzenie, że jest dotknięta przemocą w rodzinie,
- może prowadzić rozmowy z osobami, wobec których istnieje podejrzenie, że stosują przemoc w rodzinie na temat konsekwencji stosowania przemocy w rodzinie oraz informuje te osoby o możliwościach podjęcia leczenia lub terapii i udziale w programach oddziaływań korekcyjno – edukacyjnych dla osób stosujących przemoc w rodzinie,
- wszczyna procedurę „Niebieskiej Karty” zgodnie z rozporządzeniem Rady Ministrów z dnia 13.09.2011 r. w sprawie procedury „Niebieskiej Karty” oraz wzorów formularzy „Niebieska Karta”

Przedstawiciele GKRPA są członkami zespołu interdyscyplinarnego lub grup roboczych współpracujących z zespołem interdyscyplinarnym.

Zespół interdyscyplinarny i grupy robocze

Gmina podejmuje działania na rzecz przeciwdziałania przemocy w rodzinie, w szczególności w ramach pracy zespołu interdyscyplinarnego lub grupy roboczej. Zadaniem zespołu jest integrowanie i koordynowanie działań jednostek organizacyjnych pomocy społecznej, gminnej komisji rozwiązywania problemów alkoholowych, Policji, oświaty, ochrony zdrowia, organizacji pozarządowych oraz specjalistów w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie w szczególności poprzez:

- diagnozowanie problemu przeciwdziałania przemocy w rodzinie,
- podejmowanie działań w środowisku zagrożonym przemocą w rodzinie mających na celu przeciwdziałanie temu zjawisku,
- inicjowanie interwencji w środowiskach dotkniętych przemocą w rodzinie,
- rozpowszechnianie informacji o instytucjach, osobach i możliwościach udzielenia pomocy w środowisku lokalnym,
- inicjowanie działań w stosunku do osób stosujących przemoc.

Do zadań grupy roboczej należy, w szczególności:

- opracowanie i realizacja planu pomocy w indywidualnych przypadkach wystąpienia przemocy w rodzinie,
- monitorowanie sytuacji rodzin, w których dochodzi do przemocy oraz rodzin zagrożonych wystąpieniem przemocy,
- dokumentowanie działań podejmowanych wobec rodzin, w których dochodzi do przemocy oraz efektów tych działań.

Zadania innych podmiotów działających na rzecz przeciwdziałania przemocy w rodzinie.

Zadania Prokuratury

Prokuratura ma największy wpływ na ukierunkowanie postępowania przygotowawczego, wydaje wytyczne dla policji. Osoby poszkodowane na skutek przemocy domowej, a także świadkowie mogą złożyć w prokuraturze bądź na policji zawiadomienie o przestępstwie ściganym w trybie publiczno –skargowym lub wnioski o ściganie przestępstwa (dotyczy to przestępstw ściganych na wniosek osoby poszkodowanej).

Zadania prokuratury wobec przemocy domowej:

W przypadku uzasadnionego podejrzenia, że popełniono przestępstwo prokuratura wspólnie z policją ma obowiązek:

- wszcząć postępowanie przygotowawcze mające na celu sprawdzenie czy faktycznie popełniono przestępstwo,
- wyjaśnienia okoliczności czynu;
- zebranie i zabezpieczenie dowodów;
- ujęcie sprawcy;
- w uzasadnionym przypadku zastosować środek zapobiegawczy wobec sprawcy przemocy w postaci: dozoru policyjnego; tymczasowego aresztowania.

Zadania i kompetencje sądów w zakresie przemocy w rodzinie

Sady cywilne:

Rozpoznawanie spraw dotyczących zobowiązania członka rodziny, który swoim zachowaniem polegającym na stosowaniu przemocy w rodzinie czyni szczególnie uciążliwym wspólne zamieszkiwanie, do opuszczenia mieszkania na żądanie osoby dotkniętej przemocą. Sąd powinien rozpoznać sprawę w terminie jednego miesiąca od daty wpływu wniosku. Postanowienie jest wykonalne z chwilą ogłoszenia, może być jednak zmienione bądź uchylone w razie zmiany okoliczności.

Sady rodzinne:

Orzekanie w sprawach w zakresie wykonywania władzy rodzicielskiej: ograniczenie władzy rodzicielskiej, pozbawienie lub zawieszenie władzy rodzicielskiej w przypadku, kiedy dobro dziecka jest zagrożone w wyniku zaniedbania, nadużycia władzy rodzicielskiej, w tym stosowania przemocy.

Nakładanie na rodziców bądź opiekunów małoletnich dzieci obowiązków mających na celu zmianę postępowania i poprawę sytuacji rodziny oraz zakazów dotyczących osobistych kontaktów z małoletnimi dziećmi, przewidzianych w kodeksie rodzinnym i opiekuńczym.

Orzekanie środków wychowawczych lub poprawczych w stosunku do nieletnich sprawców stosujących przemoc w rodzinie.

Wydawanie niezwłocznie (w ciągu 24 godzin) orzeczenia o umieszczeniu dziecka odebranego z rodziny, w sytuacji zagrożenia jego zdrowia lub życia, przez pracownika socjalnego, policjanta i przedstawiciela ochrony zdrowia, w rodzinie zastępczej lub placówce opiekuńczo-wychowawczej, bądź o powrocie dziecka do rodziny.

Rozpatrywanie niezwłocznie (w ciągu 24 godzin) zażaleń rodziców lub opiekunów na odebranie dziecka w w/w okolicznościach, w razie jego bezzasadności lub nielegalności, zarządza natychmiastowe przekazanie dziecka rodzicom, a o zaistniałej sytuacji informuje przełożonych osób, które dokonały odebrania dziecka.

Sądy karne:

- orzekanie kar, środków karnych wobec sprawców przemocy w rodzinie.
- orzekanie wobec sprawców przemocy obowiązków przewidzianych w art. 72 §1 kodeksu karnego, między innymi:
 - powstrzymywania się od nadużywania alkoholu lub używania innych środków odurzających,
 - poddania się leczeniu, w szczególności odwykowemu lub rehabilitacyjnemu albo oddziaływaniom terapeutycznym;
 - uczestnictwa w oddziaływaniach korekcyjno-edukacyjnych;
 - powstrzymywania się od kontaktowania się z pokrzywdzonymi lub innymi osobami w określony sposób lub zbliżania się do pokrzywdzonego lub innych osób;
 - opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym.

Sądy penitencjarne:

Odwołuje warunkowe zwolnienie, jeżeli zwolniony, skazany za przestępstwo popełnione z użyciem przemocy lub groźby bezprawnej wobec osoby najbliższej lub innej osoby małoletniej zamieszkujących wspólnie ze sprawcą, w okresie próby popełnił przestępstwo podobne lub rażąco naruszające porządek prawny, ponownie używając przemocy lub groźby bezprawnej wobec osoby najbliższej lub innej osoby małoletniej mieszkających wspólnie ze sprawcą.

Zespoły kuratorskiej służby sądowej

- wykonywanie m.in. czynności związanych ze sprawowaniem dozorów nad skazanymi z art. 207 §1 Kodeksu Karnego (*Kto znęca się fizycznie lub psychicznie nad osobą najbliższą lub nad inną osobą pozostającą w stałym lub przemijającym stosunku zależności od sprawcy albo nad małoletnim lub osobą nieporadną ze względu na jej stan psychiczny lub fizyczny, podlega karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5*).

W ramach sprawowanych dozorów kuratorzy zawodowi dla dorosłych wykonywali czynności kontrolne, diagnostyczne i resocjalizacyjne w stosunku do skazanych;

- czynności doradczo-edukacyjne dla członków rodzin dozorowanych tj. żon i dzieci.

Organizacje pozarządowe

Organizacje pozarządowe to głównie stowarzyszenia, fundacje, kluby. W zakresie pomocy ofiarom przemocy domowej organizują: telefon zaufania, punkty informacyjno - konsultacyjne, schroniska, hostele, świetlice dla dzieci. W ramach swojej działalności oferują m. in.:

- pomoc psychologiczną w grupie i kontakcie indywidualnym;
- prowadzenie grup wsparcia, grup samopomocowych;
- pomoc prawną w tym pisanie pozwów, wniosków, pomoc w załatwianiu spraw urzędowych i innych;
- pomoc socjoterapeutyczną, materialną, organizację czasu wolnego i wypoczynku, wsparcie adresowane do dzieci;
- podejmowanie interwencji u innych służb mających na celu ujawnienie przemocy i zapewnienie pomocy jej ofiarom;
- przedstawiciele organizacji pozarządowych wchodzi w skład zespołów interdyscyplinarnych powołanych przez wójta, burmistrza lub prezydenta miasta, a także w ramach potrzeb, w skład tworzonych przez zespoły grup roboczych.

III. CHARAKTERYSTYKA ZJAWISKA PRZEMOCY

Przemoc to:

jednorazowe albo powtarzające się umyślne działanie lub zaniechanie naruszające prawa lub dobra osobiste osób wymienionych w pkt.1 ustawy /tj. członka rodziny/, w szczególności narażające te osoby na niebezpieczeństwo utraty życia, zdrowia, naruszające ich godność, nietykalność cielesną, wolność, w tym seksualną, powodujące szkody na ich zdrowiu fizycznym lub psychicznym, a także wywołujące cierpienia i krzywdy moralne u osób dotkniętych przemocą. (zgodnie z art. Art. 2 ust. 2 ustawy z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie (Dz. U. z 2005 r., nr 180, poz. 1493z ze zm.).

Cechy charakterystyczne przemocy

- **jest intencjonalna**, tzn. jest zamierzonym działaniem człowieka i ma na celu kontrolowanie i podporządkowanie ofiary;
- **siły są nierówne** – sprawca przemocy jest silniejszy od ofiary;
- **działanie lub zaniechanie jednej osoby narusza prawa i dobra osobiste drugiej** – sprawca wykorzystuje przewagę siły, narusza podstawowe prawa ofiary;

- **powoduje cierpienie i szkody fizyczne lub psychiczne** – sprawca naraża zdrowie i życie ofiary, szkody mogą być wymierne albo nie, widoczne lub niedostrzegalne, natychmiastowe, czy też odroczone w czasie

Można wyodrębnić różne rodzaje przemocy:

1. **Przemoc fizyczna** – bicie, znęcanie się, głodzenie, zamykanie, kopanie, policzkowanie, szarpanie, duszenie, ciągnięcie za włosy, rzucanie przedmiotami, ale także używanie niebezpiecznych narzędzi lub grożenie ich użycia w celu zadawania bólu;
2. **Przemoc psychiczna** – kontrola psychiczna nad ofiarą, np. straszenie zabójstwem, użyciem przemocy, zabranie dzieci, niszczenie lub grożenie niszczenia rzeczy, upokarzanie, używanie wulgarnych słów, mówienie osobie że jest do niczego, że jest brzydka, głupia, chora psychicznie, że nikt jej chce, że bez sprawcy sobie nie poradzi;
3. **Przemoc seksualna** – zmuszanie do odbywania stosunku lub poddanie się innym zachowaniom seksualnym, a także wymuszanie współżycia w nieakceptowanej formie. Przemoc seksualna jest często przez ofiary molestowania ukrywana, co w znacznym stopniu utrudnia udzielanie im pomocy;
4. **Przemoc ekonomiczna/ materialna** – uniemożliwienie dostępu do rodzinnych środków finansowych, zabieranie pieniędzy współmałżonkowi, celowe niszczenie jego rzeczy, utrzymywanie osoby w całkowitej zależności finansowej, zakazywanie podjęcia pracy zarobkowej, nie dawanie wystarczającej ilości środków finansowych na prowadzenie gospodarstwa domowego. Najczęściej spotykane formy przemocy ekonomicznej:
 - odbieranie czyichś pieniędzy,
 - wymuszanie pieniędzy, nakłanianie do ponoszenia nieakceptowanych wydatków,
 - wykradanie pieniędzy, szantaż finansowy, pozbawienie środków pieniężnych,
 - zaciąganie kredytów, obciążających wspólny budżet bez porozumienia z partnerem,
 - wynoszenie z domu wspólnej własności,
 - odmawianie płacenia alimentów,
 - bezprawne pozbawienie praw do majątku,
 - nie płacenie wspólnych opłat i rat,
 - ograniczenie dostępu do wspólnego konta,
 - przekupywanie dzieci,
 - dokładne rozliczanie z wydanych pieniędzy.

5. **Przemoc polegająca na osaczeniu** – np. ciągle chodzenie za kimś, dzwonienie do niego w celu wyrządzenia mu krzywdy lub zastraszenia;
6. **Przemoc w wymiarze społecznym** - zakazywanie osobie kontaktu z rodziną, przyjaciółmi, zabranianie jej wychodzenia z domu, upokarzanie jej w miejscach publicznych.

Przemoc w rodzinie - to zjawisko bardzo złożone przez co w pomocy ofiarom przemocy bierze udział wielu specjalistów z tej dziedziny, organizacji pozarządowych, jak i wyspecjalizowanych instytucji państwowych.

Na przemoc możemy spojrzeć poprzez cztery podstawowe aspekty:

- **aspekt prawny** - stosowanie przemocy w myśl kodeksu karnego jest przestępstwem i podlega karze pozbawienia wolności od 6 miesięcy do 5 lat,
- **aspekt społeczny** - w tym spojrzeniu na pierwszy plan wysuwają się obyczaje i postawy w danej społeczności, które mogą ułatwiać stosowanie przemocy w rodzinie,
- **aspekt psychologiczny** - w tym ujęciu mieszczą się wszelkiego rodzaju mechanizmy wewnętrzne, procesy, które zachodzą między sprawcą a ofiarą,
- **aspekt moralny** - stosowanie przemocy w tym aspekcie odnosi się do sumienia sprawcy, własne przemyślenia, ocena poprzez własne sumienie, powinny być bodźcem do zaprzestania przemocy przez sprawców.

Osoba pokrzywdzona nie ma pojęcia dlaczego nie może sobie poradzić z taką sytuacją. Wszystkie te zachowania mają swoje źródło w mechanizmach przemocy, do których należą:

Zjawisko „prania mózgu” - jest to systematyczne, świadome i celowe oddziaływanie na człowieka, którego celem jest zmiana jego przekonań, postaw, uczuć. W zjawisku przemocy w rodzinie, sprawca stara się aby ofiara robiła to co jego zdaniem jest słuszne. Konsekwencją takiego zachowania jest utrata własnej wartości, podporządkowanie się sprawcy.

Syndrom wyuczonej bezradności - osoba pokrzywdzona jest zdania, że obojętnie co zrobi to i tak nie zmieni jej sytuacji. Jest przekonana, że postępowanie sprawcy jest złe, ale nie ma siły aby zmotywować się do działania. Ofiara traci wolę walki o swój los, ale również o wolę życia.

Zespół stresu pourazowego PTSD - są to wszelkiego rodzaju zaburzenia lękowe, które pojawiają się na skutek traumatycznych wydarzeń. Są to zaburzenia snu, wybuchy gniewu, złości, przykre wspomnienia.

Syndrom sztokholmski - jest skutkiem psychologicznych reakcji na stres. Objawia się patologiczną więzią łączącą ofiarę ze sprawcą. Dzięki temu sprawca jest „panem życia i śmierci”.

Proces wiktylizacji - jest to proces, podczas którego osoba pokrzywdzona poprzez doznawanie przemocy oraz podejmowanie nieskutecznych prób obrony nabiera przekonania, że naprawdę zasługuje na takie traktowanie.

Przedstawione powyżej przykłady zachowań obronnych oraz mechanizmów przemocy pokazują, że ofiary przemocy zazwyczaj nie posiadają wiedzy na temat możliwych środków, które mają na celu zaprzestanie stosowania przemocy. Dlatego w tym obszarze pomocy, bardzo ważnym elementem jest edukacja społeczeństwa. Przeprowadzanie kampanii społecznych, działań profilaktycznych w szkołach oraz współpraca instytucji zajmujących się problematyką przemocy w rodzinie, mają za zadanie zwiększyć wśród społeczeństwa świadomość zjawiska przemocy.

Następstwa przemocy u dzieci

Szczególnie bolesnym przeżyciem dla dziecka jest doznawanie przemocy od rodziców lub opiekunów, czyli osób które powinny zapewnić dziecku poczucie bezpieczeństwa.

W literaturze możemy spotkać się z pojęciem „syndromu dziecka maltretowanego”

jako określenie szeregu następstw fizycznych i psychicznych, powstałych w wyniku złego traktowania dziecka.

Dzieci doświadczające przemocy fizycznej mają często widoczne obrażenia cielesne: siniaki, zadrapania, ślady przypalania, duszenia, powybijane zęby, mnogie złamania i rany. Często lekarze mogą podczas badań dostrzec obrażenia narządów wewnętrznych. Kary fizyczne bywają tak dotkliwe, że mogą doprowadzić dziecko do kalectwa, a w najgorszym przypadku do zgonu. Dzieci te przestają reagować na ból płaczem, mają m.in. kłopoty z trzymaniem moczu i kału, mają biegunki i wymioty, uporczywe bóle i zawroty głowy, bóle żołądka i bóle mięśni oraz bóle w okolicy serca.

Od strony psychicznej i emocjonalnej, bezpośrednią reakcją dziecka na zachowania krzywdzące jest: wzrost agresywności wobec innych osób, niska samoocena, brak poczucia własnej wartości, emocjonalna labilność, nieumiejętność wchodzenia w relacje interpersonalne, wrogość do otoczenia. Dzieci krzywdzone często są opisywane jako niezdolne do rozluźnienia, bez poczucia humoru, krnąbrne, przyjmują postawę zimnego wyczekiwania lub wzmożonej czujności. Niektóre z ich przejawiają postawę zdecydowanie wycofującą, są depresyjne, ze skłonnością do izolacji, nie odczuwają przynależności uczuciowej z osobami bliskimi. Ich zmorą stają się powracające koszmary nocne.

Badania dowodzą, że znęcanie się nad dzieckiem do 3 roku życia powoduje zaburzenia mowy, motoryki, procesów poznawczych, zaburzenia zdolności uczenia się, depresję, kompleks niższości, nadpobudliwość, zachowania kompulsywne, tiki i fobie. Dzieci krzywdzone mają niższy od przeciętnego iloraz inteligencji.

Z kolei młodzież doznająca agresji w domu często ratuje się ucieczką, przeżywa również wiele innych problemów psychologicznych takich jak: słabo rozwinięte poczucie własnej tożsamości, brak akceptacji własnej osoby, poczucie bezsensu, depresja, myśli samobójcze, problemy z narkotykami i alkoholem. Często dochodzą do tego problemy z nauką i z promocją do następnej klasy oraz kłopoty z prawem. (I. Pospiszyl: Przemoc w rodzinie. Wyd. WSiP, Warszawa 1994).

Z powyższego możemy wywnioskować, że przemoc w środowisku rodzinnym wywiera istotny wpływ na rozwój psychiczny, emocjonalny i fizyczny dziecka. To właśnie rodzice są pierwszymi wychowawcami dziecka i uczą norm postępowania oraz określonych zachowań. Dlatego zasadne jest podejmowanie działań w zakresie propagowania prawidłowych metod wychowawczych i postaw rodzicielskich, sposobów rozwiązywania konfliktów w rodzinie, nawiązywania pozytywnych relacji między partnerami.

Następstwa przemocy u dorosłych ofiar

Wśród kobiet doświadczających przemocy specjaliści zauważyli szereg specyficznych zachowań, nazwanych „Syndromem Bitej Kobiety”. Syndrom obejmuje skumulowany efekt przeżyć związanych z przemocą i charakteryzuje się tzw. wyuczoną bezradnością i stałym lękiem i napięciem. Do objawów zalicza się również wycofanie z kontaktów społecznych, zaniżoną samoocenę, obniżenie poczucia własnej wartości, poczucie bezradności, utratę zaufania do innych i do świata, poczucie zamętu, wstydu i winy za to, co zaszło.

Przemoc może też wywołać objawy zbliżone do występujących w zespole pourazowym, któremu towarzyszą wspomnienia przemocy, które pojawiają się nagle.

U niektórych ofiar występują również zaburzenia odżywiania oraz skłonność do uzależnień od leków, alkoholu i innych substancji. Stan ten czyni kobietę jeszcze bardziej podatną na przemoc. Związany z nim długotrwały stres może doprowadzić do różnych powtarzających się chorób (np. ginekologicznych lub żołądkowo-jelitowych). Często są one badane i leczone w błędny sposób w wyniku nieznamości przyczyny (B. Gruszczyńska: Przemoc wobec kobiet w Polsce. Wydawnictwo Wolters Kluwe, s. 96-99).

Uzależnienie ekonomiczne lub strukturalne od mężczyzny powoduje poczucie braku życiowych perspektyw, utratę chęci życia, depresję, pojawienie się myśli samobójczych.

A zatem reakcje kobiet na przemoc wydają się mieć istotny wpływ na: aktywność społeczną, funkcjonowanie w życiu towarzyskim, pełnienie ról zawodowych, rozwijanie ambicji i zainteresowań. Warto więc poczynić kroki zmierzające do tego aby, kobiety będące ofiarami przemocy mogły odzyskać wiarę we własne możliwości poprzez wzmocnienie pozycji społeczno-zawodowej i ekonomiczne uniezależnienie się od sprawców.

Sytuacja kryzysu

Bardzo często osoby i rodziny doznające przemocy domowej znajdują się w sytuacji kryzysu. Kryzys jest szczególnie trudnym doświadczeniem i często przekracza możliwości samodzielnego poradzenia sobie jednostki z problemem. Jedynie w bardzo sprzyjających sytuacjach, wówczas, gdy zarówno zasoby wewnętrzne osoby, jak i elementy jej środowiska społecznego mogą być spostrzegane jako efektywny system wsparcia, jest ona w stanie samodzielnie rozwiązać kryzysowy problem. Doświadczenie wskazuje iż w wielu sytuacjach "naturalne" zasoby, dostępne dla będącego w kryzysie w jego środowisku nie stanowią wyposażenia wystarczającego do efektywnego zmierzenia się z sytuacją.

Wśród działań podejmowanych na rzecz osób znajdujących się w sytuacji kryzysowej wyróżnić można m. in. interwencję kryzysową oraz ośrodki wsparcia. Interwencja kryzysowa stanowi zespół interdyscyplinarnych, profesjonalnych, celowych i skoordynowanych oddziaływań, wykorzystujących zasoby klienta kryzysowego, jego naturalnego otoczenia społecznego oraz instytucji pomagających, których celem jest ułatwienie odzyskania przezeń równowagi wewnętrznej i poczucia sprawczości oraz rozwiązania problemu (problemów) stanowiących podłoże doświadczenia kryzysowego. Odbiorcą tych działań mogą być zarówno jednostki, jak i grupy oraz całe społeczności. Interdyscyplinarność oddziaływań interwencyjnych wynika z charakteru doświadczenia kryzysowego, dlatego wymaga pomocy ze strony specjalistów różnych dziedzin. Najczęściej są to psycholodzy, pracownicy socjalni, prawnicy. Nierzadko wskazany jest również udział duszpasterzy, czasem pedagogów, lekarzy - w zależności od rodzaju dziedzin najbardziej dotkniętych kryzysem. W ramach interwencji, w uzasadnionych sytuacjach udziela się schronienia na okres do 3 miesięcy (www.interwencjakryzysowa.pl).

Ofiarami przemocy w rodzinie są najczęściej kobiety (58%) oraz dzieci do 13 lat (24%). Istnieją powody by sądzić, że przemoc rodzinna dotyczy także często osób starszych i niepełnosprawnych. Natomiast sprawcami przemocy są głównie mężczyźni (97%) będący często pod wpływem alkoholu. Niektóre badania wskazują, że 40 % partnerów znęcających

się nad rodziną to osoby uzależnione od alkoholu. Prawdopodobieństwo wystąpienia aktów przemocy w rodzinach alkoholowych jest ponad dwukrotnie większe niż w pozostałych.

Stosowanie przemocy prowadzi do niskiej samooceny, poczucia bezsilności i bezradności, ciągłego niepokoju, depresji, chorób związanych ze stresem. Szczególnie dramatyczne konsekwencje przemocy zauważa się u dzieci. Powoduje ona bowiem w ich psychice nieodwracalne skutki, które mogą dać znać dopiero w życiu dorosłym.

Charakterystyka sprawcy przemocy

Sprawcy stanowią główne ogniwo w rozwijaniu się mechanizmów przemocowych. Sposób funkcjonowania osoby stosującej przemoc zaburza wzajemne relacje w rodzinie, przyczynia się do licznych dysfunkcji. Zatrzymanie przemocy opiera się przede wszystkim na pracy ze sprawcą. Znajomość systemu zachowań osoby stosującej przemoc ułatwia podejmowanie działań korekcyjnych, terapeutycznych.

Wśród sprawców wyodrębniamy następujące cechy charakterystyczne:

- silne tendencje do kontrolowania osób bliskich we wszystkich sferach życia codziennego,
- izolowanie bliskich osób,
- zniekształcenia w postrzeganiu roli kobiety i mężczyzny,
- natychmiastowe rozładowanie napięcia,
- brak umiejętności radzenia sobie ze stresem,
- brak umiejętności konstruktywnego wyrażania złości,
- niska świadomość w zakresie alternatywnych do agresywnych rozwiązań konfliktów,
- nierozpoznanie uczuć własnych,
- niskie umiejętności społeczne,
- niskie kompetencje wychowawcze,
- brak myślenia o konsekwencjach zachowań przemocowych,
- brak wglądu w siebie,
- uzależnienia,
- upatrywanie źródła własnych zachowań w partnerce,
- przerzucanie odpowiedzialności za własne zachowanie na innych,
- postawy antyspołeczne,
- niski poziom empatii.

Wyodrębniamy trzy typy sprawców przemocy domowej:

1. Sprawcy wyłącznie rodzinni – których akty przemocy ograniczają się tylko do członków własnej rodziny nieprzejawiający oznak psychopatologii. Przemoc, której się dopuszczają

(...) nie rozszerza się na wykorzystanie seksualne ani krzywdzenie psychiczne. Szacuje się, że ta grupa stanowi 50% mężczyzn krzywdzących partnerki.

2. Sprawcy dysforyczni z pogranicza, u których stosowanie przemocy wynika z niestabilności emocjonalnej i zaburzeń psychicznych. Ich agresja koncentruje się na własnej rodzinie lecz sporadycznie dopuszczają się agresji pozarodzinnej i podejmują zachowania przestępcze. Szacuje się że do tej grupy należy około 25 % mężczyzn krzywdzących swoje partnerki.

3. Sprawcy ogólnie stosujący przemoc, antyspołeczni, którzy dokonują aktów przemocy zarówno w rodzinie jak i poza nią i którzy poza agresją fizyczną dopuszczają się agresji seksualnej i fizycznej (...). W tej grupie stwierdzono częste nadużywanie narkotyków i alkoholu. Jej wielkość szacuje się na 25%.

Głównym przekonaniem, że przemoc to nic groźnego jest aprobowanie przez społeczeństwo tego zjawiska. Dzieje się tak dlatego, że wiele osób opiera się na stereotypach dotyczących tego zjawiska.

Mity i stereotypy dotyczące zjawiska przemocy w rodzinie:

1. Przemoc w rodzinie to prywatna sprawa, nikt nie powinien się wtrącać – **w rozumieniu sporej liczby społeczności przemoc to sprawa wewnątrz rodziny i nikt nie powinien się wtrącać. Naprawdę, bicie, krzywdzenie bliskich jest przestępstwem i podlega karze.**
2. Przemoc zdarza się tylko w rodzinach z marginesu społecznego – **przemoc możemy zauważyć w każdej grupie społecznej, bez względu na wykształcenie, sytuację materialną.**
3. Przemoc jest wtedy, gdy są widoczne ślady na ciele – **przemoc nie zawsze dotyczy stosowania siły fizycznej, ale także poniżanie, grożenie, zastraszanie itp.**
4. Jeśli ktoś jest bity to znaczy, że na to zasłużył – **nikt nie zasługuje na bicie, krzywdzenie, nawet jeśli zrobił coś nieodpowiedniego, nikt nie ma prawa znęcać się, poniżać innych.**
5. Policja nie powinna interweniować w sprawach rodzinnych – **przemoc w rodzinie jest przestępstwem ściganym przez prawo, dlatego zjawisko to nie jest sprawą rodzinną.**
6. Ofiary przemocy w rodzinie akceptują przemoc – **ofiary przemocy domowej próbują się bronić, jednak ich działania są mało skuteczne, dlatego w konsekwencji przemoc jeszcze bardziej się nasila i można odnieść błędne wrażenie, że ją akceptują.**

7. To był jednorazowy incydent, który się nie powtórzy – **zazwyczaj przemoc w rodzinie nie jest jednorazowym incydem, jeśli nie zostaną podjęte stanowcze działania to przemoc może się powtórzyć.**

8. Gdyby ofiara naprawdę cierpiała, odeszłaby od sprawcy – **każda ofiara przemocy cierpi, nikt nie lubi być bitym, poniżanym. Ofiary zazwyczaj nie odchodzą od sprawców przemocy, ponieważ pozostają z nimi w jakiejś zależności np. trudności mieszkaniowych, nacisków ze strony sprawcy, kolegów, rodziny.**

9. Przyczyną przemocy w rodzinie jest alkohol – **z badań wynika, że większość czynów popełnianych ze względu na przemoc idzie w parze z alkoholem, jednak nie zwalnia to sprawcy z odpowiedzialności za te czyny. Alkohol jedynie ułatwia stosowanie przemocy.**

10. Osoby stosujące przemoc muszą być chore psychicznie – **nie ma bezpośredniego związku między przemocą a chorobą psychiczną. Przemoc jest demonstracją siły i chęcią przejęcia kontroli nad drugą osobą.**

W Polsce w ostatnich latach zorganizowano wiele kampanii i akcji ogólnopolskich na rzecz przeciwdziałania przemocy w rodzinie. Były one skierowane do ofiar przemocy (np. bitych kobiet, dzieci), świadków przemocy oraz osób, które mogą w swojej pracy zawodowej spotykać się z osobami krzywdzonymi (pracownicy socjalni, lekarze, policjanci, pedagodzy). Niektóre z nich miały oddziaływać na całe społeczeństwo np. uwrażliwiać na problem bitych dzieci. Dzięki takim przedsięwzięciom, postawy Polaków wobec zjawiska przemocy w rodzinie na przestrzeni lat uległy pozytywnej zmianie. Jednakże wciąż pokutuje w społeczeństwie przekonanie, że ofiary przemocy akceptują swoją sytuację, co może wpływać na obojętność wobec przypadków przemocy w rodzinie obserwowanych w otoczeniu.

W dalszym ciągu zrzucamy na ofiary odpowiedzialność za doświadczaną przemoc – sądząc, że sprawca zaprzestanie przemocy, gdy nie będzie prowokowany, lub , że strach przed poruszeniem pewnych problemów w rozmowie z mężem jest problemem żony.

Wciąż znaczna część społeczeństwa uważa za normalne podczas kłótni w rodzinie: obrażanie i wyzwiska oraz szarpanie i popychanie. Powodem do niepokoju mogą być dopiero siniaki i rany na ciele ofiary, a więc przemoc kojarzy się przede wszystkim z przemocą fizyczną (Wyniki badań TNS OBOP dla Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej. Warszawa, X 2007 r.). Z powyższych badań wynika, że prowadzenie działalności edukacyjnej, informacyjnej jest nadal jednym z najważniejszych działań na rzecz przeciwdziałania przemocy. W dalszym ciągu należy dążyć do tego, aby problem przemocy w rodzinie upowszechnił się, był sprawą mniej wstydlivą. Działania edukacyjne przyczyniają się do zwiększenia świadomości o przemocy w rodzinie, częstszego jej ujawniania i umożliwiają dotarcie z pomocą do jej ofiar.

IV. DIAGNOZA ZJAWISKA PRZEMOCY W RODZINIE W POWIECIE DRAWSKIM

Formy pomocy udzielone ofiarom przemocy

Ośrodki pomocy społecznej, Ośrodek Wspierania Dziecka i Rodziny w Drawsku Pomorskim, Ośrodki Pomocy Społecznej, Zespoły Interdyscyplinarne i Gminne Komisje Rozwiązywania Problemów Alkoholowych, Policja, Sąd, Prokuratura w latach 2012 - 2014 udzielały pomocy ofiarom przemocy w następującej formie:

- poradnictwo psychologiczne,
- poradnictwo pedagogiczne,
- wsparcie terapeutyczne
- poradnictwo prawne,
- działania informacyjne,
- praca socjalna,
- pomoc materialna,
- zapewnienie schronienia (pomoc całodobowa),
- telefon zaufania

Ośrodek Wspierania Dziecka i Rodziny w Drawsku Pomorskim podjął również wiele działań wobec osób stosujących przemoc w rodzinie. Do tego typu działań należały m.in.:

- uświadamianie sprawcy o konsekwencjach stosowania przemocy,
- motywowanie do podjęcia leczenia, w przypadku, gdy sprawca okazywał się osobą uzależnioną od alkoholu, narkotyków lub środków odurzających,
- motywowanie do uczestnictwa w terapii mającej na celu zaprzestanie stosowania przemocy w rodzinie,
- powiadamianie organów ścigania o wystąpieniu przemocy w rodzinie.

Skala zjawiska przemocy w powiecie drawskim na podstawie danych

Skalę problemu przemocy w rodzinie na terenie Powiatu Drawskiego trudno jest określić. Zdecydowanie najważniejszą trudnością w diagnozowaniu zjawiska przemocy w rodzinie jest uzyskanie wiarygodnych, rzeczywistych danych charakteryzujących rozmiar przemocy, przede wszystkim z uwagi na fakt, iż niejednokrotnie jest zjawiskiem ukrytym, a ofiary nie szukają pomocy instytucjonalnej. Znacznie łatwiejsze jest zidentyfikowanie i zobrazowanie skutków przemocy. Najczęściej występującym skutkiem przemocy są obrażenia fizyczne powodujące u ofiar urazy, rany, kalectwo czy nawet pozbawienie życia. Poza konsekwencjami dla zdrowia maltretowane osoby mają problemy natury psychologicznej.

Charakteryzuje je znacznie wyższy stopień niepokoju, depresji niż osób które nigdy nie były maltretowane. Tak więc przemoc w rodzinie jest problemem wieloaspektowym, a pomoc ofiarom przemocy wymaga podejmowania działań interdyscyplinarnych obejmujących między innymi wsparcie psychologiczne, prawne, medyczne i socjalne. Informacje na temat skali zjawiska przemocy w rodzinie oraz działań podjętych w celu pomocy ofiarom przemocy, które zostaną przedstawione poniżej zostały zebrane na podstawie danych przekazanych przez ośrodki pomocy społecznej i gminne komisje rozwiązywania problemów alkoholowych, gminne zespoły sd. Przeciwdziałania przemocy w rodzinie z terenu powiatu drawskiego oraz danych z Sądu Rejonowego w Drawsku Pomorskim, Komendy Powiatowej Policji w Drawsku Pomorskim i Komisariatów Policji oraz danych z Prokuratury Rejonowej w Drawsku Pomorskim.

Lp.	Gminne Zespoły Interdyscyplinarne	Ilość interwencji domowych			Ilość założonych Niebieskich Kart		
		2012	2013	2014	2012	2013	2014
	Rok						
1	Drawsko Pomorskie	266	334	420	22	20	32
2	Złocieniec	421	420	376	4	14	26
3	Czaplinek	168	206	238	1	15	8
4/5	Kalisz Pomorski/ Wierzchowo	109	74	203	24	22	36

Działania podjęte przez Komendę Powiatową Policji /Komisariaty

1. Działania podjęte przez Prokuraturę Rejonową w Drawsku Pomorskim w latach 2012-2014

Lp.	Ilość przeprowadzonych postępowań przygotowawczych wobec osób oskarżonych o popełnienie przestępstwa zart.207 i art. 207 par. 2 k.k.	Rok		
		2012	2013	2014
1	Osoby oskarżone	42	28	33
2	Sprawy umorzone	19	13	13

2. Działania podjęte przez Sąd Rejonowy w Drawsku Pomorskim wobec sprawców przemocy w latach 2012-2014

Wydano 69 orzeczeń w sprawach o przestępstwo z art. 207 k.k.

3. Działania podjęte przez Punkt Interwencji Kryzysowej w latach 2012-2014

Porady psychologa			Porady prawnika			Skierowania PIK HOSTEL			Ilość otrzymanych informacji o przemocy w rodzinie			Ilość założonych Niebieskich Kart		
2012	2013	2014	2012	2013	2014	2012	2013	2014	2012	2013	2014	2012	2013	2014
62	132	60	89	112	130	6	12	11	39	38	33	2	0	0

TELEFON ZAUFANIA			
rok	2012	2013	2014
liczba	28	13	16

Działania GKRPA w latach 2012-2014

Lp.	Miejskie/Gminne Komisje ds. Rozwiązywania Problemów Alkoholowych	Porady psychologa			Porady prawnika			Porady innego specjalisty			Ilość otrzymanych informacji o przemocy w rodzinie			Ilość założonych Niebieskich Kart		
		2012	2013	2014	2012	2013	2014	2012	2013	2014	2012	2013	2014	2012	2013	2014
	Rok															
1	Gminna Komisja w Drawsku Pomorskim	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
2	Gminna Komisja w Złocieńcu	204	214	276	0	0	0	107	103	117	3	14	33	2	0	0
3	Gminna Komisja w Wierzchowie	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
4	Gminna Komisja w Ostrowicach	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0	0	0
5	Gminna Komisja w Czaplinku	0	0	0	12	12	12	198	216	210	3	5	4	0	0	0

Działania podjęte przez Gminne Zespoły Interdyscyplinarne w latach 2012-2014

Lp.	Gminne Zespoły Interdyscyplinarne	Porady psychologa			Porady prawnika			Porady innego specjalisty			Ilość otrzymanych informacji o przemocy w rodzinie			Ilość założonych Niebieskich Kart		
		2012	2013	2014	2012	2013	2014	2012	2013	2014	2012	2013	2014	2012	2013	2014
	Rok															
1	Gminny Zespół w Drawsku Pomorskim	87	72	51	0	0	0	0	0	0	67	51	40	32	34	40
2	Gminny Zespół w Złocieńcu	0	0	0	0	0	0	0	0	0	15	18	35	15	18	35
3	Gminny Zespół w Wierzchowie	0	28	38	0	0	0	0	0	0	9	8	19	9	8	19
4	Gminny Zespół w Ostrowicach	0	0	0	0	0	0	0	0	0	10	5	7	7	2	5
5	Gminny Zespół w Czaplunku	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	7	17	12
6	Gminny Zespół w Kaliszu Pomorskim Gminna Komisja Rozwiązywania Problemów Alkoholowych	36	175	176	0	0	0	330	316	259	1	2	0	1	2	0

III. CELE PROGRAMU

Przemoc w rodzinie to zjawisko, które nigdy nie powinno mieć miejsca. Nikt nie ma prawa naruszać praw i dóbr osobistych człowieka, powodować cierpienia. Niestety przemoc w rodzinie występuje od zawsze i nigdy całkowicie nie zniknie. Nie oznacza to jednak, że nie należy podejmować działań mających na celu zmniejszenie skali tego zjawiska. Wręcz przeciwnie. Trzeba każdego dnia podejmować wysiłek ukierunkowany na zapobieganie temu zjawisku i udzielać wsparcia tym, którym nie udało się tych przykrych doświadczeń uniknąć.

Cel główny programu:

Przeciwdziałanie przemocy i ochrona ofiar w rodzinie, a tym samym budowanie skutecznie działającego systemu..

Cele szczegółowe:

1. Podnoszenie świadomości społecznej nt. przemocy w rodzinie.
2. Zwiększenie pomocy i ochrony ofiar przemocy w rodzinie.
3. Podejmowanie działań profilaktycznych mających na celu udzielenie specjalistycznej pomocy zwłaszcza w zakresie promowania i wdrożenia prawidłowych metod wychowawczych w stosunku do dzieci w rodzinach zagrożonych przemocą.
4. Współpraca ze specjalistycznymi ośrodkami wsparcia dla ofiar przemocy w rodzinie na terenie województwa zachodniopomorskiego.
5. Opracowanie i realizacja programów korekcyjno – edukacyjnych dla osób stosujących przemoc w rodzinie.
6. Prowadzenie specjalistycznego poradnictwa,
7. Współpraca ze wszystkimi podmiotami zajmującymi się przeciwdziałaniem przemocy w rodzinie oraz innymi, które są niezbędne w celu dostarczenia wsparcia rodzinie w której występuje przemoc. podejmowanie działań profilaktycznych w zakresie przeciwdziałania przemocy,

Sposób osiągnięcia założonych celów.

Cel 1: Podnoszenie świadomości społecznej nt. przemocy w rodzinie

Lp.	Zadanie	Podmiot odpowiedzialny	Planowany termin realizacji
1.	<p>Edukacja społeczności lokalnej nt. zjawiska przemocy w rodzinie</p> <p>Działania:</p> <p>1. Prowadzenie działań edukacyjno-informacyjnych na temat przemocy w rodzinie:</p> <ul style="list-style-type: none">- dystrybucja ulotek, plakatów, broszur,- artykuły do prasy,- organizowanie konferencji, debat, konkursów, prelekcji dla rodziców- prowadzenie kampanii informacyjno-edukacyjnych np. turniej piłki siatkowej – Biała Wstążka – STOP PRZEMOCY WOBEC KOBIET,- realizacja programów profilaktycznych skierowanych do młodzieży szkolnej	<ul style="list-style-type: none">- OWDR w Drawsku Pomorskim we współpracy z:<ul style="list-style-type: none">- PCPR,- placówkami oświaty,- GKRPA,- OPS,- Interdyscyplinarnymi Zespołami ds. Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie,- organizacjami pozarządowymi,- kościołami i związkami wyznaniowymi,- prasą lokalną- media	2015 - 2020

Cel 2: Zwiększenie pomocy i ochrony ofiar przemocy w rodzinie.

Lp.	Zadanie	Podmiot odpowiedzialny	Planowany termin realizacji
1.	<p>Udzielanie pomocy i wsparcia osobom dotkniętym przemocą i pozostającym w rodzinie, w dotychczasowym miejscu zamieszkania lub pobytu.</p> <p>Działania:</p> <p>1. Prowadzenie kompleksowego wsparcia w formie:</p> <ul style="list-style-type: none">- interwencji kryzysowej,- specjalistycznego poradnictwa w szczególności psychologicznego, pedagogicznego, rodzinnego, prawnego, socjalnego, terapeutycznego	<ul style="list-style-type: none">OWDR w Drawsku Pomorskim (PIK),- PCPR,- OPS,- Poradnia Psychologiczno – Pedagogiczna w Drawsku Pom.,- Komenda Powiatowa Policji w Drawsku Pom.,- Komisariaty Policji,- Sąd,- Prokuratura,- Szkoły- Służba Zdrowia	2015 - 2020

2.	<p align="center">Ochrona przed dalszym krzywdzeniem przez sprawcę przemocy.</p> <p>Działania:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Izolacja osoby stosującej przemoc od ofiary, - Zakaz kontaktowania się z osobą pokrzywdzoną, - Nakaz opuszczenia lokalu mieszkalnego 	<ul style="list-style-type: none"> - Komenda Powiatowa Policji, - Sąd. - Prokuratura 	2015 - 2020
3.	<p align="center">Udzielanie kompleksowej pomocy osobom i rodzinom dotkniętym przemocą zmuszonym do opuszczenia dotychczasowego miejsca zamieszkania</p> <p>Działania:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Udzielanie i zapewnianie bezpiecznego schronienia osobom i rodzinom dotkniętym przemocą - specjalistycznego poradnictwa, - pomocy socjalnej, 	OWDR w Drawsku Pomorskim (PIK), <ul style="list-style-type: none"> - PCPR - OPS, - Służba Zdrowia - Policja - Sąd - Służba Zdrowia 	2015 - 2020

Cel 3: Podejmowanie działań profilaktycznych mających na celu udzielenie specjalistycznej pomocy zwłaszcza w zakresie promowania i wdrożenia prawidłowych metod wychowawczych w stosunku do dzieci w rodzinach zagrożonych przemocą.

Lp.	Zadanie	Podmiot odpowiedzialny	Planowany termin realizacji
1.	1.Opracowanie i realizacja programów służących działaniom profilaktycznym mającym na celu udzielenie specjalistycznej pomocy w zakresie promowania i wdrażania prawidłowych metod wychowawczych w stosunku do dzieci w rodzinach zagrożonych przemocą w rodzinie.	<ul style="list-style-type: none"> -OWDR -PCPR -OPS-y 	2015 - 2020
2.	Kampanie promujące prawidłowe wzorce w rodzinie	OWDR, PCPR, OPS, GKRPA	2015-2020
3.	Współpraca ze szkołami i sądami w ramach prowadzenia warsztatów „Szkoła dla rodziców”	Szkoły, poradnia psychologiczno – pedagogiczna, OWDR, PCPR,OPS	Na bieżąco/wg potrzeb

4.	Opracowanie i aktualizacja ulotek informacyjnych	OWDR, PCPR, OPS	Na bieżąco/wg potrzeb
----	--	-----------------	------------------------------

Cel 4: Współpraca ze specjalistycznymi ośrodkami wsparcia dla ofiar przemocy w rodzinie na terenie województwa zachodniopomorskiego

Lp.	Zadanie	Podmiot odpowiedzialny	Planowany termin realizacji
1.	Udzielanie pomocy mieszkańcom naszego powiatu przebywającym w Specjalistycznym Ośrodku Wsparcia dla Ofiar Przemocy w zakresie rozwiązywania ich problemów	OPS	Wg potrzeb
2.	Udzielanie informacji ofiarom przemocy o możliwości umieszczenia w SOW w Białogardzie lub Świnoujściu	OWDiR, OPS	Wg potrzeb

Cel 5: Opracowanie i realizacja programów korekcyjno – edukacyjnych dla osób stosujących przemoc w rodzinie.

Lp.	Zadanie	Podmiot odpowiedzialny	Planowany termin realizacji
1.	Współpraca z prokuraturą i policją	OWDR, , OPS, KPP, Prokuratura	Na bieżąco
2.	Współpraca z Sądem i z kuratorami	OWDR, OPS, SR w	Na bieżąco
3.	Motywowanie osób stosujących przemoc w rodzinie do udziału w programie	OWDR, OPS, KPP, Prokuratura, Sąd	Podczas realizacji 3 – miesięcznego programu
4.	Zatrudnianie i szkolenie kadry pracującej ze sprawcami przemocy	OWDR	Na bieżąco
5.	Doskonalenie programu korekcyjno – edukacyjnego	OWDR	Na bieżąco

Cel 6: Prowadzenie specjalistycznego poradnictwa.

Lp.	Zadanie	Podmiot odpowiedzialny	Planowany termin realizacji
1.	Prowadzenie poradnictwa psychologicznego, pedagogicznego, prawnego, terapeutycznego, socjalnego	OWDR, PCPR, OPS	Załącznik nr 1
2.	Telefon zaufania	OWDR	Załącznik nr 1
3.	Poprawianie jakości świadczonych usług poprzez szkolenie kadry specjalistycznej, rozwój bazy lokalowej itp.	OWDR, PCPR, OPS	Na bieżąco

Cel 7: Współpraca ze wszystkimi podmiotami zajmującymi się przeciwdziałaniem przemocy w rodzinie. oraz innymi, które są niezbędne w celu dostarczenia wsparcia rodzinie, w której występuje przemoc.

Lp.	Zadanie	Podmiot odpowiedzialny	Planowany termin realizacji
1.	Organizowanie szkoleń nt. przeciwdziałania przemocy w rodzinie	PCPR, OWDR, OPS i inne instytucje	2015-2020
2.	Podejmowanie interwencji w oparciu o procedurę Niebieskiej Karty	Policja, ośrodki pomocy społecznej, PCPR, Szkoły, Służba Zdrowia	Na bieżąco wg potrzeb

Zakładane rezultaty realizacji programu:

1. Poprawa sytuacji rodzin zagrożonych i dotkniętych zjawiskiem przemocy w rodzinie,
2. Podniesienie świadomości społeczeństwa w zakresie skutków płynących ze stosowania przemocy w rodzinie,
3. Dostosowanie sposobu współpracy pomiędzy służbami do obowiązującego stanu prawnego,
4. Zwiększenie oferty pomocowej skierowanej do osób dotkniętych przemocą w rodzinie,
5. Podniesienie jakości usług kierowanych do osób dotkniętych przemocą w rodzinie oraz do sprawców przemocy,

Podmiot odpowiedzialny za koordynację Programu, realizatorzy.

Podmiotem odpowiedzialnym za koordynację Powiatowego Programu Przeciwdziałania w Rodzinie i ochrony ofiar jest Ośrodek Wspierania Dziecka i Rodziny w Drawsku Pomorskim z siedzibą przy ul. Połczyńskiej 9.

Realizatorzy Programu:

1. Starostwo Powiatowe w Drawsku Pomorskim.
2. Ośrodek Wspierania Dziecka i Rodziny w Drawsku Pomorskim
3. Powiatowe Centrum Pomocy w Rodzinie w Drawsku Pomorskim.
4. Poradnia Psychologiczno- Pedagogiczna w Drawsku Pomorskim
5. Szkoły i placówki oświatowe.
6. Placówki Służb Zdrowia.
7. Ośrodki Pomocy Społecznej.
8. Powiatowa Komenda Policji w Drawsku Pomorskim
9. Komisariaty Policji – powiat drawski.
10. Prokuratura Rejonowa w Drawsku Pomorskim.
11. Sąd Rejonowy w Drawsku Pomorskim.
12. Organizacje pozarządowe.
13. Wolontariusze.
14. Media

Wskaźniki realizacji Programu:

1. liczba przeszkolonych z zakresu przeciwdziałania przemocy w rodzinie pracowników różnych instytucji,
2. ilość rozpowszechnionych ulotek i broszur, plakatów profilaktyczno-informacyjnych dotyczących zjawiska przemocy domowej,
3. ilość artykułów i informacji dotyczących przemocy domowej zamieszczonych w prasie lokalnej,
4. ilość porad udzielonych osobom uwikłanym w przemoc,
5. liczba osób uczestniczących w programach oddziaływań edukacyjno-korekcyjnych
6. liczba osób korzystających z pomocy Ośrodka - hostelu.
7. liczba szkoleń, warsztatów, konferencji
8. liczba posiedzeń grup roboczych i zespołów interdyscyplinarnych w ramach współpracy

Adresaci Programu:

Powiatowy Program Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie oraz Ochrony Ofiar Przemocy w Rodzinie na lata 2015-2020, adresowany jest do wszystkich mieszkańców powiatu drawskiego. Cała społeczność odgrywa bowiem niebagatelną rolę w kreowaniu wizerunku lokalnego i budowaniu systemu, opartego na wzroście ogólnie pojętego bezpieczeństwa.

Zjawisko przemocy w rodzinie: fizycznej, psychicznej, ekonomicznej itd. nie jest specyfiką marginesu społecznego, zdarza się w każdej grupie społecznej, w szanowanych środowiskach. Różnice środowiskowe dotyczą jedynie sposobu przejawiania przemocy, a nie jej natężenia.

Dlatego też adresatami programu są osoby uwikłane w przemoc: rodziny, w których przemoc występuje, świadkowie oraz osoby, które stosują przemoc.

Kolejną, niezwykle istotną grupę adresatów stanowi kadra podmiotów z terenu powiatu drawskiego zaangażowanych w realizację Programu, która wykonuje zadania w zakresie ograniczenia, przeciwdziałania i minimalizowania skutków przemocy w rodzinie.

Źródło finansowania Programu

Powiat Drawski, dotacje celowe oraz środki pozabudżetowe pozyskiwane z różnych programów krajowych, unijnych.

Monitorowanie i sprawozdawczość

Zakłada się, że Powiatowy Program Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie i Ochrony Ofiar Przemocy w Rodzinie na lata 2015 – 2020 będzie stanowił interdyscyplinarną strategię działań na rzecz zapobiegania i ograniczania przemocy w rodzinie. Strategię realizowaną przez wszystkie instytucje i organizacje zobligowane do podejmowania działań w tym zakresie, zarówno na poziomie gmin jak i powiatu.

Koordinowaniem i monitorowaniem realizacji Powiatowego Programu będzie Ośrodek Wspierania Dziecka i Rodziny w Drawsku Pomorskim.

Podstawą oceny stopnia realizacji Powiatowego Programu i osiągniętych efektów będą dane własne Ośrodka oraz dane pozyskiwane od podmiotów zaangażowanych w realizację Programu. Dyrektor Ośrodka Wspierania Dziecka i Rodziny w Drawsku Pomorskim w ramach corocznie przedstawionego Radzie Powiatu sprawozdania z działalności jednostki przedłoży również raport z realizacji programu.

Zakończenie

Biorąc pod uwagę, złożoność zjawiska przemocy w rodzinie należy zwrócić uwagę na współpracę i działanie wszystkich jednostek zajmujących się tą tematyką na wielu płaszczyznach. Nie może być społecznego przyzwolenia na zachowania, podczas których człowiek jest bity, poniżany. Każdy, kto jest świadkiem takiego postępowania jest zobligowany do natychmiastowej reakcji na takie zdarzenie i poinformowanie odpowiednich służb, które są powołane do udzielania pomocy w tym zakresie.

Opracowany Powiatowy Program Przeciwdziałania Przemocy oraz Ochrony Ofiar Przemocy w Rodzinie jest narzędziem do realizacji poszczególnych zadań, mających na celu przeciwdziałanie przemocy w rodzinie w Powiecie Drawskim. Założeniem programu jest jego wielopoziomowa realizacja we wszystkich instytucjach zajmujących się problemem przeciwdziałania przemocy w rodzinie, ale również w jednostkach, które w choćby najmniejszy sposób mogą wpływać na kształtowanie się w człowieku pozytywnych postaw międzyludzkich wpływających na minimalizację tego zjawiska.

Oczekuje się, iż niniejszy Program wpłynie na usprawnienie systemu przeciwdziałania przemocy.

**PUNKT INTERWENCJI KRYZYSOWEJ
przy Ośrodku Wspierania Dziecka i Rodziny**

Adres: Połczyńska 9, 78-500 Drawsko Pomorskie

Tel.: 0/94 341-06-41, e-mail: wpowdrawsko@wp.pl

BEZPŁATNY TELEFON ZAUFANIA
dla osób które znalazły się w kryzysie, trudnej sytuacji życiowej

0/94 34 325 21

**„Doświadczeniem nie jest to, co się człowiekowi przytrafia,
lecz to, co on z tym robi” A. Huxley**

jeżeli czujesz, że straciłeś kontrolę nad własnym życiem, jesteś bezradny, odczuwasz lęk, niepokój
nie możesz zebrać myśli, nie widzisz sensu w niczym...

To normalna reakcja na wydarzenia przekraczające zwykłe doświadczenia człowieka,
burzące jego spokój i odporność....

Czekamy na Ciebie by pomóc!!!

Zadzwoń i umów się na spotkanie ze specjalistą: 0/94 341-06-41

Psycholog dyżuruje w każdy piątek w godz. 13.00-15.00

Pedagog dyżuruje w każdą środę w godz. 15.00-17.00

Pracownik socjalny dyżuruje w każdy poniedziałek w godz. 15.00-17.00

Radca Prawny udzielane są w każdy, poniedziałek 15.30 – 18.30

Powiatowy Koordynator ds. Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie dyżuruje w każdą środę w godz. 10.00-12.00

HOSTEL

W ramach Punktu Interwencji Kryzysowej prowadzimy hostel dla osób znajdujących się w kryzysie.
Maksymalny czas pobytu w hostelu wynosi 3 miesiące.

WYKAZ INSTYTUCJI DZIAŁAJĄCYCH NA RZECZ PRZECIWDZIAŁANIA W RODZINIE**GMINA CZAPLINEK****1.Miejsko –Gminny Ośrodek Pomocy Społecznej w Czaplunku** ul. Pławieńska 3

Tel. 0/94 375 57 45 lub 0/94 375 45 82 e-mail: mgopsczaplinek@wp.pl

2.Komisariat Policji ul. Drahimska78 , tel. 0/94 375 57 10**3.GKRPA** ul. Rynek1 tel. 0/94 375 43 23 email: Czaplinek@home.pl**4.Punkt Konsultacyjno- Informacyjny dla ofiar przemocy w rodzinie**

Ul. Rynek 1 tel. 0/94 37 545 23

5.Gminny Zespół ds. Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie

Przewodnicząca zespołu - Pani Renata Aleszko tel. 531 594 447 email: mgopsczaplinek@wp.pl

GMINA DRAWSKO POMORSKIE**1.Miejsko Gminny Ośrodek Pomocy Społecznej** ul. Starogrodzka 9

Tel. 0/94 36 344 21 Fax. 0/94 36 344 22 email: opieka_drawsko@post.pl

2.PCPR ul B. Chrobrego 4, tel . 0/94 36 337 62 lub 0/94 36 36 064 email: pcprdrawsko@wp.pl**3.Punkt Interwencji Kryzysowej w Drawsku Pomorskim** ul. Połczyńska 9

Tel. 0/94 34 106 41, email: wpowdrawsko@wp.pl

-Dyżur Psychologa w każdy piątek od 13.00 do 15.00 (zapisy pod nr tel. 0/94 34 106 41)

-Dyżur Radcy Prawnego w każdy poniedziałek od 15.30 do 18.30(zapisy pod nr tel.943410641)

-Powiatowy Koordynator ds. Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie p. Anna Tyma tel. 94 34 106 41

-Pedagog - Terapeuta (zapisy pod nr tel. 94 34 106 41)

-Pracownik Socjalny (zapisy pod nr tel. 94 34 106 41)

4.Komenda Powiatowa Policji w Drawsku Pomorskim ul. Obr.Westerplatte3,

Tel. 0/94 36 305 11 fax. 0/94 36 305 13

5.Sąd Rejonowy w Drawsku Pomorskim ul . Złocieniecka 5, tel. 0/94 3636432 fax. 0/ 94 36 364 32**6. Prokuratura Rejonowa w Drawsku Pomorskim** ul. Starogrodzka 20

Tel. 0/94 36 306 60 fax. 0/94 36 306 64

7.GKRPA Plac Konstytucji 7 tel. 0/94 36 326 60**8.Punkt Konsultacyjno –Informacyjny dla ofiar przemocy w Rodzinie** Plac Konstytucji 7

Tel. 0/ 94 36 326 60 dyżur w każdy wtorek od godz.16.00 do 18.30

9.Gminny zespół ds. Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie

Przeciwdziałająca zespołu Pani Katarzyna Rakowska tel. 0/94 36 344 21

GMINA KALISZ POMORSKI**1.Miejsko-Gminny Ośrodek Pomocy Społecznej** ul. Mickiewicza 51

Tel. 0/94 36 173 44 fax. 0/94 36 160 90 email: mgopsk@zeto.kosalin.pl

2.Komisariat Policji ul. Suchowska 5, tel. 0/94 36 174 00**3.GKRPA** ul. Mickiewicza 51 tel. 0/ 94 36 173 44 fax. 0/94 36 173 44**4.Gminny Zespół do Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie**

Przewodniczący zespołu Pan Seweryn Szymczyk tel. 0/94 36 173 44

GMINA OSTROWICE**1.GOPS Ostrowice** tel. 0/94 36 154 87 fax. 0/94 36 152 18 email: gopsostrowice@post.pl**2.GKRPA Ostrowice** 6, tel. 0/94 36 152 26 email: ughostrowice@post.pl**3.Gminny Zespół ds. Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie**Przewodnicząca zespołu Pani Urszula Wasiak tel. 0/94 36 152 18 email: gopsostrowice@post.pl**GMINA WIERZCHOWO****1.GOPS Wierzchowo** ul. Parkowa 5a, tel. 0/94 36 183 76 fax. 0/94 36 183 76 email: gopswie@op.pl**2.GKRPA** ul. Długa 29 tel. 0/94 36 183 27 email:wierzchowo@wierzchowo.pl**3.Komisariat Policji** ul. Parkowa tel. 0/94 36 182 15**4.Gminny Zespół ds. Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie**

Przewodnicząca zespołu Pani Marta Gardzińska tel. 0/94 36 183 76 email: gopswie@op.pl

GMINA ZŁOCIENIEC**1.MGOPS Złocieniec** Plac 650-lecia 1

Tel. 0/94 36 712 48 fax. 0/94 36 727 67 email: mgops-złocieniec@wp.pl

2.Policja Komisariat ul. 5 Marca 29 tel. 0/ 94 36 30 598**3.GKRPA** ul. Stary Rynek 3, tel. 668 029 143 email: pełnomocnik.zlcienc@wp.pl**4.Gminny Zespół ds. przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie**

Przewodniczący Zespołu Pani Bożena Kolaszyńska tel. 0/ 94 36 712 48

Wykaz przewodniczących gminnych zespołów interdyscyplinarnych w powiecie drawskim.

gmina	imię i nazwisko	telefon	adres	mail
Drawsko Pomorskie	Katarzyna Rakowska	(094) 363-44-22 (604-589-063)	MGOPS ul. Stargardzka 9 78-500 drawsko Pomorskie	redmannaga@wp.pl
Kalisz Pomorski	Seweryn Szymczyk	(605-080-904)	ZSP Ul. Wolności 20 78-540 Kalisz Pomorski	
Ostrowice	Urszula Wasiak	(094) 361-52-18	GOPS Ostrowice 6 78-506 Ostrowice	gopsostrowice@post.pl
Czaplinek	Renata Aleszko	(0-94) 375-45-23)	Urząd Miejski Rynek 6 78-550 Czaplinek	profilaktyka@czaplinek.pl
Wierzchowo	Marta Gardzińska	(94 36 18- 376)	Ośrodek Pomocy Społecznej Ul. Parkowa 5a 78-530 Wierzchowo	
Złocieniec	Wanda Beker	(094 36 71-248) (696-472-338)	MGOPS Ul. Pl. 650-lecia1 78-520 Złocieniec	mgops-zlocieniec@wp.pl

PROGRAM

ODDZIAŁYWAŃ KOREKCYJNO - EDUKACYJNYCH DLA OSÓB STOSUJĄCYCH PRZEMOC W RODZINIE REALIZOWANY W POWIECIE DRAWSKIM

*„Człowiek stosujący przemoc
jest większym niewolnikiem od tego,
który cierpi z jej powodu”.*

Lew Tołstoj

Wstęp

Realizacja programu oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych wobec osób stosujących przemoc w rodzinie, zwanego dalej „programem”, jest zadaniem zleconym samorządu powiatowego. Program stanowi element całego systemu przeciwdziałania przemocy w rodzinie oraz uzupełnienie różnych form interwencji prawnych i administracyjnych podejmowanych wobec sprawców. Ukierunkowany jest na zmianę zachowań i postaw osób stosujących przemoc, a w rezultacie na redukcję ryzyka kontynuowania stosowania przez te osoby przemocy oraz zwiększenie ich możliwości do samokontroli agresywnych zachowań i do konstruktywnego współżycia w rodzinie.

Założenia programowe

Podstawą prawną do opracowania i realizacji programów oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych dla osób stosujących przemoc w rodzinie stanowi art. 6 ust. 4 pkt. 2 ustawy z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie (Dz. U. Nr 180, poz. 1493). Program opracowany został z uwzględnieniem Wytycznych do tworzenia modelowych programów korekcyjno-edukacyjnych dla osób stosujących przemoc w rodzinie stanowiących załącznik nr 2 do Krajowego Programu Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie (na lata 2006 - 2016), który został zmieniony Uchwałą nr 76 Rady Ministrów z dnia 29 kwietnia 2014 r.)

1. Założenia do tworzenia niniejszego programu opierają się na aktualnym stanie wiedzy na temat przemocy domowej i prowadzą do stwierdzenia, że:

- przemoc domowa jest wyuczonym zachowaniem, które przynosi zyski i straty dla sprawcy,
- przemoc domowa ma uwarunkowania kulturowe – jest tolerowana i wzmacniana przez postawy i poglądy ludzi, jest zakorzeniona we wzorach postępowania przekazywanych z pokolenia na pokolenie,
- przemoc domowa jest szkodliwym i raniącym nadużyciem siły i władzy oraz dąży do kontrolowania i zniewolenia osoby zależnej,
- stosowanie przemocy nie może być usprawiedliwione stwierdzeniem, że była ona skutkiem prowokacji ze strony ofiary,
- stosowanie przemocy jest wyborem, za który sprawca ponosi odpowiedzialność moralną i prawną,
- nie stosowania przemocy domowej można się nauczyć.

2. Mając na uwadze powyższe założenia niniejszy program opiera się na współczesnych rozwiązaniach uwzględniających podejście integracyjne, łączące wybrane elementy tradycyjnych modeli pracy ze sprawcami przemocy, do których należą:

- edukacja na temat kulturowo-obyczajowych zjawisk wspierających i przeciwstawiających się przemocy,
- promocja wartości i idei wspierających godność osoby, dobro rodziny, równość płci oraz prawa kobiet i dzieci a także odpowiedzialność za osobiste decyzje i gotowość ochrony słabszych,
- stosowanie procedur behawioralno-poznawczych w celu korygowania postaw i zachowań związanych z przemocą,
- uczenie umiejętności konstruktywnej komunikacji interpersonalnej oraz samokontroli.

Cele programu i sposób ich realizacji

Podstawowymi celami działań programowych jest powstrzymanie osób stosujących przemoc w rodzinie i zakończenie przemocy w rodzinie.

1. Cele

- 1) powstrzymania osoby stosującej przemoc w rodzinie przed dalszym stosowaniem przemocy;
- 2) rozwijania umiejętności samokontroli i współżycia w rodzinie;
- 3) kształtowania umiejętności w zakresie wychowania dzieci bez używania przemocy w rodzinie;
- 4) uznania przez osobę stosującą przemoc w rodzinie swojej odpowiedzialności za stosowanie przemocy;
- 5) zdobycia i poszerzenia wiedzy na temat mechanizmów powstawania przemocy w rodzinie;
- 6) zdobycia umiejętności komunikowania się i rozwiązywania konfliktów w rodzinie bez stosowania przemocy;
- 7) uzyskania informacji o możliwościach podejmowania działań terapeutycznych.

2. Sposoby realizacji celów:

Cele programu będą realizowane podczas zajęć warsztatowych, na których planuje się:

- **edukację z zakresu:**

- analiza zjawiska przemocy domowej i jej wpływu na funkcjonowanie rodziny,
- funkcjonowanie rodziny uwikłanej w zjawisko uzależnień (od alkoholu, narkotyków, itp.) i wychodzenie rodziny z sytuacji patologicznej,
- zaspokajanie potrzeb i wychowania dzieci,

- ułożenie prawidłowych relacji w rodzinie z zachowaniem szacunku, bez używania przemocy.

- **treningi:**

- zastępowania agresji zachowaniami alternatywnymi,
- zachowań asertywnych,
- umiejętności rozwiązywania konfliktów.

- **ćwiczenie umiejętności:**

Samokontroli, zgodnego współżycia w rodzinie, konstruktywnego wyrażania uczuć przyjemnych i nieprzyjemnych, rozwiązywanie trudnych sytuacji rodzinnych, korzystanie z pomocy instytucji w razie potrzeby.

Należy jednak zaznaczyć, że realizując powyższy cel nie można pominąć zasady ochrony bezpieczeństwa, autonomii i dobra osób krzywdzonych przez osobę stosującą przemoc – w żadnym przypadku program nie przewiduje i nie akceptuje sytuacji i zachowań, które mogłyby akceptować współodpowiedzialność osoby krzywdzonej za przemoc wobec niej stosowaną.

Cel podstawowy ukierunkowany jest na rozpoznanie i zmianę zachowań i postaw osób stosujących przemoc w rodzinie.

Program nie stanowi jednak formy osobistej psychoterapii sprawcy a jedynie koryguje jego niepożądane i szkodliwe zachowanie i postawy. Nie rezygnujemy jednak całkowicie z udzielania pomocy psychologicznej dla sprawców, która stanowi uzupełnienie oferty uczestnictwa w tym programie.

Zakładane rezultaty

Działania diagnostyczne, edukacyjne, i ćwiczenia mają przyczynić się do:

- uświadomienia sprawcy czym jest przemoc,
- uzyskania przez niego świadomości własnych zachowań przemocowych wobec bliskich,
- nabycie nowych umiejętności służących rozwiązywaniu konfliktów i sporów w rodzinie bez używania agresji,
- nabycie umiejętności konstruktywnego wyrażania uczuć,
- nabycie umiejętności partnerskiego współdziałania w rodzinie oraz korzystania z pomocy innych.

Realizacja programu

Program korekcyjno-edukacyjny dla osób stosujących przemoc w rodzinie realizowany będzie w okresie 3 miesięcy, obejmującym 60 godzin grupowych i 20 godzin indywidualnych.

Planuje się następujące etapy realizacji programu:

- 1) 2 sesje indywidualne z każdym uczestnikiem programu,
- 2) 10 spotkań grupowych po 6 godzin każde, odbywających się 1 raz w tygodniu.

Zajęcia grupowe będą odbywać się metodami: warsztat, wykład, trening.

Przewiduje się grupę 8 osobową.

Zajęcia grupowe i indywidualne prowadzą 2 osoby: 2 psychologów posiadających uprawnienia i doświadczenie w oddziaływaniach korekcyjno-edukacyjnych.

3) Nabór i selekcja uczestników programu

Adresatami niniejszego programu są pełnoletni sprawcy przemocy domowej, dlatego zasadniczym warunkiem przyjęcia do programu jest uznanie przez nich faktu stosowania przemocy we własnej rodzinie.

1. Uczestnikami programu mogą być:

- osoby samodzielnie zgłaszające się,
- skazane za przestępstwo przeciwko rodzinie ze stwierdzeniem sprawstwa przemocy, korzystające z warunkowego zawieszenia wykonywania kary pozbawienia wolności lub odbywające karę pozbawienia wolności,
- osoby kierowane przez organy ścigania objęte procedurą Niebieskiej Karty,
- osoby zgłaszane przez kuratorów sądowych,
- osoby zgłaszane przez prokuratorów,
- osoby zobowiązane przez ops-y i inne organy, instytucje i organizacje.

2. Do programu nie przyjmuje się:

- chorych psychicznie,
- osób uzależnionych od alkoholu i narkotyków lub hazardu z wyłączeniem osób, które przeszły lub są w trakcie podstawowego cyklu terapii uzależnień.

Odmowa uczestnictwa w programie następuje w czasie wstępnego rozpoznania diagnostycznego, prowadzonego w trakcie sesji indywidualnej.

Uzyskane informacje objęte są zasadą poufności z wyjątkiem informacji wskazujących na popełnienie czynów zabronionych przez prawo.

Reguły uczestnictwa w programie

Przed przystąpieniem do II etapu programu uczestnicy podpisują kontrakt określający zasady uczestnictwa w programie.

1. Kontrakt zawiera:

- formalne wymogi systematycznej obecności na zajęciach wraz z określeniem sankcji za uchylenie się od udziału w programie,
- zobowiązanie do powstrzymania się od przemocowych zachowań w kontaktach z członkami rodziny i innymi ludźmi,
- zobowiązanie do powstrzymania się od spożywania alkoholu i zażywania substancji psychotropowych,
- obowiązek bezpiecznego i zgodnego z zasadami współżycia społecznego i zachowania w trakcie uczestnictwa w zajęciach,
- uznanie osobistej odpowiedzialności za fakt stosowania przemocy w rodzinie

2. Wobec osób, których uczestnictwo w programie związane jest z decyzją sądu policji lub prokuratury stosuje się powiadamianie tych organów o:

- przystąpieniu sprawcy przemocy do programu,
- każdej sytuacji uchylenia się od udziału w programie,
- zakończeniu uczestnictwa w programie.

3. Fakt uczestnictwa w programie osób dobrowolnie zgłaszających się jest objęty tajemnicą.

Realizator programu

1. Realizatorem programu korekcyjno-edukacyjnego dla osób stosujących przemoc w rodzinie jest samorząd powiatu drawskiego, w imieniu którego działa Ośrodek Wspierania Dziecka i Rodziny w Drawsku Pomorskim będący faktycznym realizatorem niniejszego programu. Zadania związane z realizacją programu obejmują:

- nadzór nad realizacją programu zgodnie z założonymi celami i działaniami nakierowanymi na osiągnięcie zakładanych rezultatów,
- rekrutację uczestników programu,
- obsługę finansową programu,
- monitoring programu we współpracy z innymi podmiotami i instytucjami,
- pozyskiwanie partnerów w realizacji programu i współpracę z nimi.

2. W związku z tym, że oddziaływanie korekcyjno-edukacyjne wobec osób stosujących przemoc w rodzinie mają charakter programów działań psychologicznych, edukacyjnych i socjalizacyjnych ukierunkowanych na zmianę zachowań i postaw tych osób zajęcia

prowadzić będzie:

- **psycholog** – posiadający uprawnienia do prowadzenia zajęć korekcyjno-edukacyjnych z dużym doświadczeniem w pracy w ramach przeciwdziałania przemocy w rodzinie

3. Koordynatorem programu jest z-ca dyrektora Ośrodka Wspierania Dziecka i Rodziny w Drawsku Pomorskim.

Miejsce realizacji programu

1. Program korekcyjno-edukacyjny dla osób stosujących przemoc w rodzinie realizowany będzie przez Ośrodek Wspierania Dziecka i Rodziny w Drawsku Pomorskim w zakresie:

- obsługi administracyjno – finansowej,
- formalnego naboru uczestników projektu.

Program będzie realizowany w systemie otwartym w warunkach wolnościowych .

2. Zajęcia indywidualne i grupowe organizowane będą:

- w siedzibie Gminnego Centrum Profilaktyki przy Placu Konstytucji 7 w Drawsku Pomorskim na podstawie z porozumienia zawartego pomiędzy jednostkami samorządowymi.

Partnerzy programu

Założenia programowe w skutecznym osiągnięciu założonych celów i rezultatów przewidują współpracę z wieloma instytucjami i organizacjami, którymi są:

- Ośrodki Pomocy Społecznej,
- PCPR
- Sąd,
- Kuratorzy zawodowi,
- Prokuratura,
- Policja,
- Organizacje pozarządowe,
- Kościoły i organizacje Kościelne,
- Rodziny uczestników programu.

Źródła finansowania programu

Źródło finansowania - dotacja celowa z przeznaczeniem na realizację programów korekcyjno-edukacyjnych dla osób stosujących przemoc – Zachodniopomorski Urząd Wojewódzki.

Monitoring

System monitorowania obejmuje:

- postęp względem zaplanowanych założeń, działań i rezultatów programu,
- zachowanie związane z przemocą u osób uczestniczących w programie w trakcie jego trwania oraz do 3-ch lat po jego zakończeniu.

Monitorując program będziemy szukać odpowiedzi na pytania:

- czy podejmowane działania prowadzi do osiągnięcia celu finalnego,
- czy program wymaga przeformułowania działań,
- czy adresaci programu zachowują się zgodnie z oczekiwaniami.

Celem monitoringu jest sprawdzenie czy zaplanowane działania w końcowym efekcie są użyteczne dla odbiorców i współodbiorców, którymi w tym przypadku są rodziny osób stosujących przemoc.

Do oceny skuteczności działań programowych niezbędna jest współpraca z partnerami programu, szczególnie tymi, którzy realizują programy przeciwdziałania przemocy i ochrony ofiar przemocy w rodzinie.

Zagrożenia realizacji programu i zakończenie

Najistotniejsze zagrożenia wiążą się z brakiem wystarczającej ilości zewnętrznych środków finansowych, od których realizacja programu jest zależna. Ponadto zagrożeniem dla programu może być brak dostatecznego zainteresowania adresatów uczestnictwem w jego działaniach. Kluczem do sukcesu w realizacji programu będzie niewątpliwie świadomość wystąpienia ryzyka i reagowanie przez realizatorów programu na pojawiające się problemy i zagrożenia. Ważnym ogniwem prowadzenia programu jest ścisła i umiejętna współpraca z instytucjami i organizacjami pełniącymi funkcję partnerów programu, doświadczenie realizatora a przede wszystkim kwalifikacje, umiejętności i doświadczenie prowadzącego zajęcia.

Sporządziła:
Anna Tyma